2.10.2017 Julkinen

Lausunto työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle asiassa VNS 6/2017 vp Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa Jaettu ymmärrys työn murroksesta

1 Sitran lausunnon lähtökohdista

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta on pyytänyt Sitralta lausuntoa koskien tulevaisuusselonteon ensimmäistä osaa. Kiitämme mahdollisuudesta lausua asiassa. Lausuntomme perustuu Sitran asemaan riippumattomana tulevaisuusorganisaationa. Arvioimme asiaa erityisesti ennakoinnin ja työn tulevaisuuden pitkän ajan kehitysmahdollisuuksien näkökulmasta.

Sitran tekemässä ja rahoittamassa tulevaisuus- ja ennakointityössä työn murros on noussut esiin säännöllisesti jo vuosien ajan. Yksi Sitran kolmesta päätoiminta-alueesta, Uusi työelämä ja kestävä talous, on keskittynyt työn tulevaisuuden kysymyksiin vuoden 2014 alusta alkaen. Ennakoinnissa työn ja toimeentulon arvoitus on yksi Sitran 2017 megatrendeistä ja aihetta on kartoitettu laajassa ennakointijulkaisussa www.seuraavaera.fi –alustalla.

2 Yleisesti tulevaisuusselonteon 1. osasta

Näemme työn tulevaisuuden mahdolliset kehityssuunnat hyvin samankaltaisesti kuin selonteon ensimmäisessä osassa on esitetty. Nähdäksemme keskeistä työn tulevaisuudesta puhuttaessa on tunnistaa kehitykseen liittyvä aito epävarmuus. On mahdollista, että tässä pääosin teknologian aiheuttamassa työn murroksessa uutta työtä syntyy yhtä paljon tai enemmän kuin vanhaa työtä tuhoutuu. Näin on tapahtunut aiemmissa teknologisissa työn murroksissa. Mutta on myös mahdollista, että perinteistä palkkatyötä ei esimerkiksi juuri Suomessa synny yhtä paljon kuin vanhaa työtä tuhoutuu. Sen sijaan on todennäköistä, että syntyvä uusi työ vaatii erilaista osaamista kuin se, jota tuhoutuvasta työstä vapautuu. Osaamisen ja nimenomaan elinikäisen oppimisen merkitys korostuu huomattavasti.

Kehityskulun epävarmuuden lisäksi tärkeää on tunnistaa mahdollisten muutosten mittakaava ja aikajänne. Jopa erittäin merkittävät muutokset työelämässä ovat mahdollisia jo nykyisin työelämässä mukana olevien työurien aikana. Verrattuna esimerkiksi teollistumisen aiheuttamaan työn muutokseen, huomionarvoista on noista ajoista merkittävästi pidentyneet elinkaaremme. Tämä tarkoittaa sitä, että sopeutuminen muutoksiin tapahtuu entistä harvemmin eläköitymisen myötä ja yhä useampi meistä joutuu kohtaamaan työelämän merkittäviäkin muutoksia oman työuransa aikana. Yksilön kyky ja halu oppia uutta on koetuksella.

3 Työelämä- ja tasa-arvonäkökulmista tulevaisuusselonteossa

Selonteon 1. osa nostaa tärkeällä tavalla esiin työn tulevaisuudesta käytävän keskustelun eriytymisen toisaalta tuottavuuden ja kilpailukyvyn logiikkaan ja toisaalta merkityksellisyyden logiikkaan. Nämä kaksi eri ilmiötä elävät samanaikaisesti ja nivoutuvat myös toisiinsa. Kumpaakaan näistä näkökulmista ei voi unohtaa.

Tuottavuuden ja kilpailukyvyn osalta yksi keskeinen havainto on se, että yhä useamman työtehtävän hinta on mahdollista määrittää globaaleilla markkinoilla. Super- tai hypertuottavuus on globaaleihin markkinoihin liittyvä ilmiö, joka parhaimmillaan hyödyntää merkittävästi niitä maita, jotka luovat edellytyksiä sille. Samaan aikaan teknologia mahdollistaa yhä useampien työtehtävien suorittamisen sieltä, missä kustannustehokkuus on korkein. Näin tapahtuu muun muassa reaaliaikaisten käännösohjelmien yleistyessä, jolloin aiemmin kielitaitoon sidottujen tehtävien hoitaminen on mahdollista mistä päin maailmaa tahansa.

Osiossa 3.3. todetaan ansiokkaasti, että ”säännöllinen ansiotyö ei kokonaan katoa tulevaisuudessa, mutta sen rinnalle tulee monenlaisia työnteon ja toimeentulon hankkimisen malleja. Tällöin turvaverkkoja ei enää viritetä suhteellisen suoraviivaisen toimeentulojärjestelmän heikkojen kohtien varalle, vaan mitä erilaisimpien ja muuttuvien tilanteiden varalle.”

Nykyisen sosiaalietuusjärjestelmän haasteena on tunnistaa hybridimäisiä työn organisoimisen tapoja, joissa henkilöllä saattaa olla useampia osa-aikaisia työsuhteita, ja näiden lisäksi hän saattaa työskennellä itsenäisenä ammatinharjoittajana tai palkansaajana digitaalisten palvelualustojen välityksellä. Yksilölliset tavat järjestää toimeentuloa perinteisestä palkansaaja-yrittäjä – määrittelystä poikkeavalla tavalla tulevat näkemyksemme mukaan jatkossa yhä lisääntymään.

Sen sijaan, että sosiaalietuusjärjestelmäämme määriteltäisiin yhä hienojakoisimmin tunnistamaan nämä kaikki yksilölliset tilanteet ja niiden poikkeamat, pitäisi perusturvan kokonaisuudistukseen tähtäävässä työssä hakea aktiivisesti keinoja tehdä järjestelmästä joustavampi ja tuensaajan näkökulmasta yksinkertaisempi ja sitä kautta ennakoitavampi. Reaaliaikaisen tulorekisterin käyttöönotto ja etuusjärjestelmän rakentaminen sen hyödyntämisen ympärille on tärkeä mahdollisuus.

On hyvin tärkeää huomioida erilaisten roolien, kuten palkansaajien ja itsensä työllistäjien, asema työmarkkinoilla ja pyrkiä siihen, ettei mikään tapa organisoida työtä jää etuuksien kannalta tarkasteltuna puutteelliseen tai epäoikeudenmukaiseen asemaan. Työn vastaanottamisen kannustevaikutusten varmistamiseksi tulisi minimoida sellaisten tilanteiden määrä, joissa tulonsiirtojen ja palkkatulojen yhdistämisestä seuraava marginaaliveroaste ylittää 100% tai lähestyy sitä.

Selvityksissä ja raporteissa tulisi pyrkiä eroon normittavasta puhetavasta erilaisten työn organisoimisen tapojen yhteydessä. Epätyypillisestä työstä puhuminen vahvistaa käsitystä, jonka mukaan muutoin kuin yrittäjänä tai jatkuvassa kokoaikaisessa palkkatyössä työskentely on poikkeustila, johon päätynyt ihminen on vähemmän arvostettu työelämässä. Kuitenkin ”epätyypilliset” työn organisoimisen tavat ovat yleistyneet, sillä esimerkiksi itsensä työllistäjien ja freelancereiden osuus työllisistä on kasvanut tasaisesti. Riittävän tasoinen vähimmäistoimeentulo jonka jatkuvuuteen voi luottaa, tulee olla tavoitteena myös uuden työn tekijöille.

4 Lopuksi

Tulevaisuusselonteon ensimmäiseen osaan pätee sama kuin muuhunkin ennakointitietoon: se on hyödyllistä ainoastaan jos sitä käytetään hyödyksi päätöksenteossa. Suomalainen ennakointitoiminta on varsin aktiivista, mutta siitä huolimatta jotkin ennakointiaineistoissa yleisestikin esitetyt kehityskulut ovat lopulta tulleet suurelle osalle päättäjistä yllätyksenä. Toivomme, että tulevaisuusselonteon ensimmäisen osan ennakointitieto auttaa suomalaista päätöksentekoa välttymään yllätyksiltä työn muutokseen liittyen.

Vaikka työn tulevaisuus aiheuttaa epävarmuutta, olisi hyvin tärkeää pohtia kriittisesti, onko meidän mahdollista tai kannattavaa estää ja jarruttaa ennakoituja kehityskulkuja. Pahimmassa tapauksessa huononnamme omia mahdollisuuksiamme sopeutua, emmekä pääse hyötymään muutosten tuomista mahdollisuuksista. Tasa-arvon näkökulmasta tilanne on erityisen haasteellinen, koska muutokset koskettavat eri ihmisryhmiä eri tavalla. Siksi tulisikin pohtia ennakkoluulottomasti, mitkä ovat ne yhteiskunnan suojamekanismit, jotka auttavat tasoittamaan pitkälti globaalin kehityskulun seurauksena muokkaantuvaa työelämää. Aito ja realistinen mahdollisuus kehittää osaamistaan vastaamaan kulloinkin tarjolla olevia työmahdollisuuksia saattaa olla yksi keskeinen tasa-arvon toteuttamisen tapa tulevaisuudessa. Nimenomaan muutosten hyvä ymmärtäminen ennalta ja varhaisessa vaiheessa aloitettu uudistuminen kannattavat.

Paula Laine
Johtaja, Ennakointi ja Strategia

Perttu Jämsen
Asiantuntija, Uusi työelämä ja kestävä talous